

Michelangelo

Het geheim van Michelangelo

Uitgegeven door La zeta
www.lazeta.nl

Oorspronkelijke titel: *L'apprendista di Michelangelo*

Tekst: © 2018 Carlo A. Martigli

Oorspronkelijke uitgever: 2018 Mondadori Libri Milano, Italië

Deze uitgave is tot stand gekomen in overeenstemming met

Piergiorgio Nicolazzini Literary Agency (PNLA)

Copyright © 2021 voor de Nederlandse taal: La zeta, Rosmalen

Eerste druk 2021

Vertaling: Dorette Zwaans & Rianne Aarts

Omslagontwerp: Marlon Kromodikoro

Zetwerk: Marlon Kromodikoro

isbn 978-94-92197-04-7

nur 283, 284

Foto's en grafische elementen op de coverafbeelding en de illustratieve pagina's afkomstig van: cover: PD: Het laatste oordeel, Michelangelo; Wikicommons PD: Allie Caulfield, Mithream San Clemente; illustraties voorin: Wikicommons: SAILKO, studie Michelangelo; Studie Michelangelo Musée Bonnat Bayonne; Portret van Michelangelo door Volterra, Wiki Commons; p.4-5 Kaart van Rome: Bibliothèque nationale de France, Parijs: "Pianta di Roma antica", door Pirro Ligorio (omstreeks XVI eeuw); p.267-270: Wikicommons PD: Sibille van Delhpi, Blasius van Cesena, Sixtijnse Kapel Speculum romanae magnificentiae st Pietro; Belegering Engelenburcht.

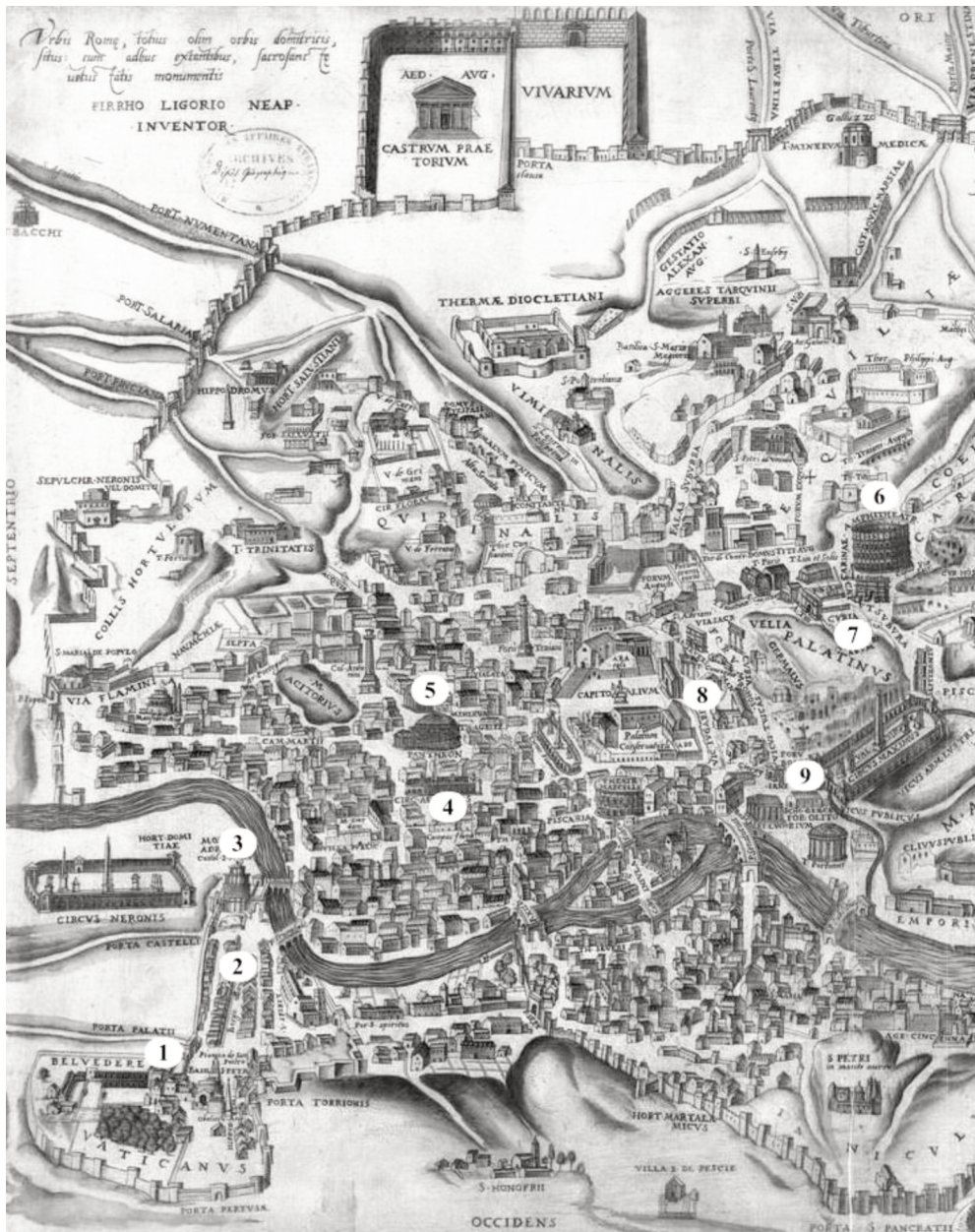
De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden te traceren. Mocht u desondanks menen rechten te kunnen uitoefenen, dan kunt u contact opnemen met de uitgever. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Het geheim van Michelangelo

Carlo A. Martigli

Vertaald door Dorette Zwaans en Rianne Aarts

Proloog

Boven het beieren van de kerkklokken in de Sint Pietersbasiliek, die het middaguur sloegen, klonk het dwingende bonzen op de voordeur. Jacob van Pistoia veegde de papieren die hij net wilde ordenen bij elkaar en wierp een laatste blik op zijn leermeester. De grootste schilder en beeldhouwer allertijden: Michelangelo Buonarroti. Hij hoorde de soldaten op straat roepen.

‘Openmaken! Bevel van de paus!’

Nog voor geen honderd dukaten zou hij dat tuig binnenlaten, dat eerst het zwaard tussen je ribben stak en dán pas vragen stelde. Zijn eigen dolk, uit het jaar nul, die aan zijn broekband hing, zou hem niet veel bescherming bieden. En bovendien: hij had een opdracht te volbrengen.

‘Zorg dat deze aantekeningen nooit in verkeerde handen zullen vallen. Na mijn dood moet jij ze bewaren. Gebruik ze verstandig. Misschien zul je eraan kunnen verdienen, al kun je ze ook gebruiken om achter de waarheid te komen. Dat beslis jij, alleen jij. Met je verstand.’

Dat waren de woorden die meester Michelangelo een paar avonden geleden tegen hem had gesproken terwijl hij hem een kistje had laten zien dat uitpuilde van de paperassen. Michelangelo had aangevoeld dat hij niet lang meer zou leven, maar Jacob had niet verwacht dat het einde al zó snel zou komen.

Een barse stem klonk boven de andere stemmen uit.

‘Koppen dicht. Geef mij die bijl eens. Dan zal ik laten zien hoe je moet kloppen.’

Er ging een algemeen gegrinnik op tussen de gardisten voor de deur.

Jacob had geen tijd meer. Zonder te kijken welke papieren belangrijk konden zijn, propte hij de hele stapel onder zijn wambuis. Hij tekende met zijn duim een vluchtig kruis-teken op het voorhoofd van zijn leermeester, schoof de ladder onder een van de plafondbalken en klom naar boven. Met een welgemikte stoot van zijn schouder liet hij een onopvallend houten luik opklappen, waarna hij zich tussen stro, balken en dakpannen doorwong, tot hij uiteindelijk op het dak van het huis stond. De bijlslagen deden het oude pand op zijn grondvesten trillen en even was Jacob bang dat hij zijn evenwicht zou verliezen en op straat terecht zou komen. Dat zou je net zien: had hij zojuist zijn leven gewaagd om die papieren bij zijn leermeester weg te halen, en dan raakte hij ze op de sufst denkbare manier weer kwijt. En als de val zijn nek niet zou breken, dan zouden de soldaten daar wel voor zorgen met de bijl waarmee ze nu op de deur stonden in te hakken.

Hij schatte de afstand in tussen het dak van Michelangelo’s huis en dat van de overburen: hooguit een meter. Even kneep hij zijn ogen dicht en daarna sprong hij. Voor zijn leeftijd was hij nog behoorlijk lenig. En gelukkig was dit gedeelte van Rome een spinnenweb van nauwe steegjes, waar de huizen aan weerszijden van de straatjes elkaar haast raakten.

Als je tijdens de donkere uren door die straatjes liep, was het beste wat je kon overkomen een emmer pis over je hoofd gegoten krijgen. En het ergste dat je een straatrover tegen het lijf liep, die je eerst opdroeg alles wat je bij je had

af te geven en die je daarna alsnog neerstak, of de buit hem nu tevredenstelde of niet. Het waren gevaarlijke tijden, al was Rome bezig de grootste en mooiste stad van de wereld te worden, net als meer dan vijftien eeuwen geleden, toen ze bijna een miljoen inwoners telde.

Jacob was al vier of vijf keer op een volgend dak gesprongen, toen hij eindelijk een dakvenster vond waardoor hij zich naar binnen kon werken. Hij trapte op de staart van een slapende kat, die met een woedende krijs opvloog en naar zijn benen uithaalde.

‘Sorry, vriend,’ fluisterde Jacob. ‘De volgende keer breng ik een muis voor je mee.’

De kat zette zijn haren op.

‘Aha, je hebt liever vis zeker. Ik zal zien wat ik kan doen.’

Vliemensvlug en vederlicht daalde hij de trap af en rende naar buiten, een overvolle markt op. Zijn hart bonkte in zijn keel, van angst en door de inspanning van zijn vlucht over de daken. Hij keek even om naar het huis dat hij zojuist verlaten had en ging er direct weer vandoor. Een troepje soldaten kwam met snelle pas de hoek om. Aan het geschreeuw te horen, was hun aanvoerder buiten zichzelf van woede. Waren ze op zoek naar de papieren die hij had verduisterd en waar, blijkbaar, gewichtige geheimen in stonden? Misschien was het een testament, waarin meester Michelangelo al zijn kostbare kunstwerken naliet aan een vijand van de paus. Of misschien bevatten ze gevoelige informatie over diefstallen, overvallen of moorden die Michelangelo had ontdekt en waren daar hooggeplaatste personen bij betrokken. Of stond er de vindplaats in van een verborgen schat, al had de meester zelf altijd sober geleefd? Thuis, als hij erin slaagde daar veilig aan te komen, zou hij

ze op zijn gemak doornemen. Dan zou hij erachter komen waarom de gardisten ze per se wilden bemachtigen. Hij trok zijn kraag hoog op en hield halt voor een stoffenkraam.

De koopman spreidde joviaal zijn armen en lachte breed. ‘Wat zal het zijn? Fluweel? Rib, linnen, Egyptisch katoen, Chinese zijde? Die laatste is het beste van het beste. Kost wel wat. De kazuifel van de paus is er niks bij. Maar dan heb je wel de mooiste stof die er is.’

Jacob veinsde een moment dat hij interesse had in de stoffen, maar vanuit zijn ooghoeken hield hij de naderende soldaten scherp in de gaten. Hij hoopte dat ze hem niet zouden herkennen, want als ze hem zouden fouilleren, zou hij zeker de Mamertijnse gevangenis ingaan, de donkerste en meest huiveringwekkende plek van Rome. Alleen de meest geharde criminelen wisten er te overleven. De zwakkeren werden er beroofd van de schamele bezittingen die ze mee de gevangenis in hadden weten te smokkelen. Wie niets bij zich had, was al direct de klos.

De koopman had zijn angstige blikken opgemerkt. ‘Kom hier achter de tafel staan,’ zei hij. ‘Doe alsof je mijn partner bent.’

Jacob bedankte hem met een opgeluchte glimlach en liep snel om de tafel heen. De gardisten liepen voorbij; weinig zachtzinnig klampten ze elke man op straat aan die wat liep te wandelen of bij een stalletje stilstond om de verschillende koopwaren te monstereën. Hem keurden ze geen blik waardig.

Zodra ze voorbij waren, stak Jacob de koopman zijn hand toe. ‘Misschien gelooft u het niet, maar ik heb helemaal niks misdaan.’

De ander knipoogde. ‘Het was me een genoegen,’ zei hij. ‘Als schurken elkaar al niet meer helpen, hoe moeten we

het dan rooien?’ Hij maakte een hoofdgebaar naar zijn kraam. ‘Deze hele handel bestaat uit gestolen goed. Dacht je dat ik dat helemaal in de haven ging inkopen? Ga in vrede, vriend. En kijk maar uit voor die wachters.’

Hij kon er beter niet te veel woorden aan vuilmaken, dacht Jacob. ‘Natuurlijk. Bedankt, vriend,’ zei hij maar. ‘Vrede ook voor jou.’

Hij liep in één keer door naar zijn huis in de Varkenssteeg. Het straatje deed zijn naam eer aan, want er scharrelde altijd varkens rond die er rottende etensrestjes opvraaten. De bewoners lieten ze begaan, tenzij de honger hun eigen magen te veel tartte. Dan verdween er tijdens de nachtelijke uren her en der een varkentje en stroomde er in de dagen erop een heerlijke geur van gebraden vlees en kruiden door de ramen de straat op.

Hij liep de trap op en opende behoedzaam de deur met de sleutel die aan zijn riem hing: er klonk geen geluid, het huis was leeg. Hij ging zijn atelier in. Het was onmiskenbaar een schildersatelier, volgestouwd met doeken, lijsten, half-afgemaakte schilderijen en exemplaren die al klaar waren.

Nu het gevaar eenmaal geweken was, moest hij lachen. Hij keek om zich heen: de kamer was een grote bende. Hij hield ervan. Alleen te midden van die bende was hij in staat zijn spullen terug te vinden. Bovendien prikkelde de chaos zijn fantasie en dat hielp hem weer om aan inspiratie te komen voor zijn schilderijen. Hij ging voor het raam staan en terwijl hij naar buiten keek, kwam hij langzaam tot rust. Hij luisterde naar de geluiden op straat: hoorde hij nog wapens kletteren of soldaten schreeuwen? Nee, niets. Alleen het opgewonden gekwetter van de zwaluwen die op muggen en vliegjes joegen. Toen hij weer op adem was, trok hij de sta-

pel papieren uit zijn wambuis. Een voor een legde hij de vellen op tafel neer en spreidde ze uit. Hij stak een olielamp aan en begon ze te ordenen.

‘Meester,’ zei hij en in gedachten wendde hij zich tot Michelangelo, ‘wat is er zo bijzonder aan deze papieren? Waarom willen de soldaten ze per se hebben? Wat heb je me nagelaten?’

Tot zijn verrassing zag Jacob dat de vellen genummerd waren, dat maakte het een stuk makkelijker om ze op volgorde te leggen.

Hij begon te lezen. Het waren gedachten die Michelangelo lang geleden was begonnen op te schrijven, de datum op het eerste vel lag dertig jaar terug. Michelangelo was toen net begonnen aan zijn schetsen voor het immense altaarstuk in de Sixtijnse Kapel in Rome. Ingespannen las Jacob verder, elk woord aandachtig in zich opnemend. Door het kriebelige handschrift kostte het hem moeite. Zijn oogleden werden zwaar.

‘Even een minuutje uitrusten,’ zuchtte hij tegen zichzelf.

Hij steunde met zijn hoofd op zijn handen, de ellebogen op tafel. Zijn ogen waren vlak boven de papieren. Het leek of de letters dansten, alsof ze tot leven kwamen en zijn gezicht besprongen, alsof ze hem één voor één wilden binnendringen. Van zo dichtbij leken de letters enorm groot, ze begonnen hem feiten en gebeurtenissen in te fluisteren. De herinneringen wikkelden zich als een deken om hem heen, net als de slaap. En hij beleefde alles opnieuw ...

1

‘Jacob! Loop niet te slampampen. Schiet op! Denk je dat schapen je hun wol op een presenteerblaadje aanreiken? Je moet die beesten stevig vasthouden. Wat zou jij doen als ze je muts van je hoofd trokken terwijl het vroom dat het kraakte?’

En nu zou zijn vader gaan vertellen over de man die zijn wol buiten in de regen had laten liggen waardoor die totaal verknoeid was.

‘Ken je die man die zijn wol buiten zijn werkplaats had laten liggen?’

‘Ja, vader,’ zei Jacob. ‘Hij was alle wol kwijt en dus ook zijn huis en hij crepeerde van de kou.’

Hij ontweek op een haar na het scheermes dat langs zijn hoofd suisde en zette het op een lopen. Zijn vader probeerde hem in te halen, maar Jacob was te snel. Bovendien had de hoosbui die zojuist was overgetrokken – de oorzaak van zijn vaders stress – grote plassen op de grond achtergelaten, waar hij behendig overheen sprong maar zijn vader met zijn vooruitstekende buik niet. Na de eerste sprong gaf Guido het op.

‘Die jongen wordt nog eens mijn dood,’ gromde hij tegen zijn vrouw.

‘Je zit hem te veel op zijn huid. Daar krijgt hij het benauwd van en dan slaat hij op de vlucht. Als je nu eens met hem praatte ...’

‘Praten? Waarover? Mijn opa zat al in de wol. Mijn vader is in zijn voetsporen getreden. En ik heb met mijn vader samengewerkt vanaf dat ik een jochie was. Inmiddels weet ik ook de fijnste zijde uit China hierheen te halen. Zelfs in Florence zijn ze er jaloers op. Ik heb mezelf helemaal opgewerkt. Jacob zou de grond onder mijn voeten moeten kussen! En wat krijg ik als dank? Wat doet hij?’

‘Hij tekent,’ zei Jacobs moeder. ‘En goed ook.’

‘Goed of niet goed, Rita, schilderen brengt geen brood op de plank.’ Guido concentreerde zich op de zakken wol en controleerde of het hemelwater geen schade had aangebracht. Hij wipte ze van de kar af alsof ze met dons gevuld waren en droeg ze de werkplaats in. De arbeiders haalden de wol uit de zakken en brachten hem naar de kaarders, die de wolplukken uit elkaar trokken en ze doorgaven aan de spinners. En zo ging het verder tot de wol in de laatste ruimte van de werkplaats van de rijke Guido van Pistoia als grote garenbollen werd opgestapeld. Daar kwam de verver ze ophalen zodat hij ze in allerlei kleuren kon verven en dan was de wol klaar om dure stoffen en kleding van te weven die voor hoge prijzen over de toonbank gingen. Toen Guido alle wol gelost had, pakte hij een *fiasco* wijn en nam er een grote teug uit. Hij veegde zijn mond af met de achterkant van zijn hand, onder afkeurende blikken van zijn vrouw. Ze kon er nog steeds niet over uit hoe ongemanierd haar man soms was. Maar ze had hem nu eenmaal gekozen en dus moest ze het ermee stellen.

‘Het is jouw schuld,’ zei hij verwijtend. ‘Van jou moest hij zo nodig leren lezen en schrijven. En nu heeft Jacob het te hoog in de bol gekregen. Kijk naar mij, ik kan mijn naam schrijven, en optellen en aftrekken. Meer heb je niet nodig in het leven.’

‘Je hebt helemaal gelijk,’ zei zijn vrouw, niet bereid er verder nog woorden aan vuil te maken, en ze liep langs haar verbijsterde man naar buiten. Eigenlijk ging ze weg omdat ze vanuit haar ooghoeken had gezien dat Jacob was teruggekomen en hij hen vanuit de schaduw van het steegje gadesloeg. ‘Ik moet nog een boodschap doen,’ zei ze. ‘Voor het avondeten is alles al geregeld. Ik heb de kokkin opdracht gegeven een lekkere vleespastei met kwarteleieren klaar te maken.’

Bij dat vooruitzicht keerde de glans in Guido’s ogen terug. ‘Geef niet te veel geld uit!’ riep hij zijn vrouw nog wel na terwijl ze wegliep. Het gebaar dat ze vervolgens maakte, stelde hem niet erg gerust, maar de gedachte aan het avondeten leidde hem af.

Rita liep met snelle passen naar Jacob toe. Met de donkerbruine ragebol op zijn hoofd zou ze hem zelfs vanaf een mijl afstand herkennen. Ze trok aan zijn haar.

‘Au! Dat doet pijn, hoor,’ mopperde hij.

‘Als je vader je te pakken had gekregen,’ lachte ze, ‘dan had je pas reden tot klagen gehad.’

Jacob lachte met haar mee en even later pakte hij haar hand. Samen liepen ze naar het Vleeshouwersplein, waar de geiten- en bokkenmarkt aan de gang was. Het plein was groot, baadde in het zonlicht en er hing de gewoonlijke, indringende dierengeur, die op hete dagen soms ondraaglijk was.

‘Kijk wat ik heb gemaakt,’ zei hij tegen zijn moeder. Hij trok een vel papier onder zijn bloes vandaan dat in vieren was opgevouwen.

Zijn moeder vouwde het open en bekeek het met ingehouden adem. In rood krijt had Jacob Maria getekend met het kindje Jezus op de arm. Haar blik was zacht en de lijnen

in haar gezicht waren zo haarscherp getekend dat het bijna leek of ze elk moment met haar ogen kon knippen. Het kindje lachte tevreden en strekte zijn handjes uit naar iets buiten beeld.

‘Iemand wil hem een geschenk geven,’ zei Jacob. ‘De Jezuskinderen op de schilderijen in de kerk kijken allemaal zo treurig en serieus. Dat klopt helemaal niet. De kinderen die ik op straat zie, zijn altijd vrolijk.’

Vol bewondering over de schets keek zijn moeder hem verrast aan. Ze moest er even over nadenken, maar haar zoon had gelijk. Ze glimlachte. Hij was hier erg goed in. ‘Je tekent echt heel graag, hè?’

‘Ja, het is het liefste wat ik doe. Maar vader wil het niet. Hij begrijpt me niet. Hij vindt het tijdverspilling. Misschien is het dat ook wel,’ voegde Jacob er peinzend aan toe, ‘maar als ik in de kerk naar de fresco’s en de schilderijen met al die kleuren en mensen kijk, dan is het alsof ik er helemaal in opga. Dan wil ik degene zijn die ze schildert.’

Alle vrolijkheid leek ineens van Jacobs gezicht verdwenen. Hij wilde de tekening uit zijn moeders handen terugpakken, maar zij schudde haar hoofd en stopte hem in de zak van haar schort.

‘Weet je wat ik denk, Jacob? Ik denk dat dromen bestaan om ze na te jagen. Je vaders droom was de beste wolhandelaar van Pistoia te worden en met hard werken is hem dat gelukt. Hij wilde rijk worden, en ook daarnaartoe is hij hard op weg. Jij wilt schilder worden. Toch?’

Jacobs gezicht lichtte weer op. ‘Ja, moeder, ik denk dat dat is wat ik met mijn leven wil.’

‘Ik zal kijken wat ik voor je kan doen. Vanavond praat ik er met je vader over.’

Na de regenbui had de avondzon de paar overgebleven

wolken eerst geel gekleurd en daarna rood, alsof iemand met verf had zitten knoeien. Jacob zat op de oever van de rivier en keek naar de steeds veranderende wolken. Het was alsof God een schilder was. Vol bewondering staarde Jacob naar de vele kleurschakeringen van de lucht, die van helder blauw was overgelopen in een intens azuur en daarna was veranderd in donkerblauw en dieppaars, waartegen de eerste sterren al zichtbaar werden. Als kleine zilveren en gouden stipjes fonkelden ze tegen de donkere achtergrond. Hoe geweldig zou het zijn als je op een ladder kon klimmen tot hoog in de hemel om ze nog eens extra op te poetsen en te laten glimmen. In de verte was er nog een ander, zwakker schijnsel, van olielampen, zoals die bij hem thuis, die hij in gedachten op tafel zag staan, tussen zijn vader en moeder in, die over zijn toekomst redetwisten. Het wachten viel hem te zwaar en hij stond op om naar huis te gaan.

‘Jacob heeft talent, Guido,’ begon Jacobs moeder voorzichtig. ‘Kijk hier wat hij gemaakt heeft.’

Zijn vader trok de tekening uit haar handen. ‘Dus dit is de onzin waar hij zijn tijd mee verdoet. In plaats van te werken, tekent hij deze flauwekul. Wat denkt-ie wel? Dat zijn vader graaf of prins is? Straks gaat hij nog gedichten schrijven ook.’

‘Guido van Pistoia!’ Jacobs moeder verhief haar stem. ‘Je bent nog koppiger en onnozeler dan een geitenbok. Je ziet alleen het gras waarop je graast en verder niets, omdat je de godganse dag met je snuit op de sprietten staat. Kijk eens verder dan je neus lang is. De wereld bestaat uit meer dan wol en zijde.’

Ze zag haar man knalrood worden, alsof hij zo’n rood gevalletje op had gegeten dat je steeds vaker in de groente-

kramen zag. ‘Peper’ noemden ze het. Ze schenen het te halen uit een land dat helemaal aan de andere kant van een onafzienbare zee lag. Als je er ook maar een minuscuul stukje van at, brandde je keel alsof je er een kom gloeiendhete soep in had gegoten.

‘Vrouw!’ riep Jacobs vader, nadat hij zich herpakt had. ‘Hoe durf je op zo’n manier tegen mij te praten?’

‘Dat durf ik zeker,’ ging ze verder. ‘Jacob verdient het. Hij is anders dan de andere jongens. Hij heeft een passie, hij is slim en leergierig. Hem dwingen om voor jou te werken is hetzelfde als een renpaard in de rosmolen spannen. Terwijl die veel beter werkt op een ezel.’

‘Wat wil je daarmee zeggen: dat ik een ezel ben en mijn zoon een paard?’

‘Je zegt het zelf.’ Rita hield haar hand voor haar mond om haar lach te verbergen.

Guido sloeg met zijn vuist op tafel. ‘Paard of ezel, als het nodig is, moet je het juk ombinden en je manden naar de markt sjouwen. Aan elke kant één, zodat het gewicht in evenwicht is.’

‘Jouw gewicht heeft het zwaartepunt anders in je buik.’

Jacobs vader klopte op zijn buik, die de stof van zijn lange hemd straktrok alsof er een harde bal onder zat. ‘Eén bonk gezondheid. Wie goed eet ... Hé, waarom heeft Jacob eigenlijk niet met ons samen gegeten? Nu heeft hij die heerlijke pastei en kaasbroodjes gemist. Zie je wat een onbenul? Hij komt nooit zo goed in zijn vlees te zitten als zijn vader.’

‘Hij zit bij de rivier. Hij wist dat ik met jou over zijn toekomst zou praten. Hij wilde er liever niet bij zijn.’

‘Ik duik nu mijn bed in en morgen wil ik er geen woord meer over horen. Hij kan bij mij werken, en zo niet dan doe ik hem bij een leerlooier in de leer. In die pislucht zal hij ...

Trek niet zo'n gezicht. Zonder die pis houdt de verf niet op de huden. In elk geval zal het niet langer dan een paar dagen duren voor hij met zijn staart tussen de benen bij zijn vader terugkomt om te smeken of hij weer met die schone wol mag werken.'

De discussie was gesloten en Jacobs moeder keek toe hoe haar man naar bed ging. Als goede echtgenote zou ze niet lang wachten voor ze hem achterna zou gaan, maar in gedachten was ze bij haar zoon. Wat moest ze hem vertellen? Haar hart deed pijn, maar ze had gedaan wat ze kon. Ze zuchtte een keer diep. Ooit zou de jongen het wel begrijpen en zich erbij neerleggen.

Achter de deur tussen de voorraadkamer en de eetkamer, had Jacob stilletjes staan toekijken en luisteren. Hij beet op zijn lip om niet te huilen van teleurstelling en ingehouden boosheid. Zijn moeder had het geprobeerd, maar zijn vader was nog erger dan een ezel en een geitenbok samen. Dat was dus zijn lot: wol bewerken of met zijn handen in de teilen pis dierenhuiden kleuren in de ergste stank die je je maar kunt voorstellen. Hij klemde zijn tanden op elkaar en daalde geruisloos de trap naar de voorraadkelder af.

Daar stak hij een kaars aan en tilde de lap op waaronder een stuk kaas lag te rijpen. Een dode vlieg, die blijkbaar onder het doek was blijven steken, lag bewegingsloos op de geurige witte substantie. Arm beest. Net op het moment dat ze eventjes van de kaas had willen proeven, had iemand de lap over de kaas geslagen. Wat de vlieg een gelukzalige heerlijkheid had geleken, was haar graf geworden. Hij wipte de vlieg voorzichtig van de kaas en wilde er een flink stuk afsnijden, maar hij bedacht zich en zwaaide driftig met het mes door de lucht. Alsof er een vijand in een van de donkere kelderhoeken verstopt zat.